

БОЗГАРДОНИИ ФИРОРИЁНИ ИҶБОРИИ ТОҶИК БА ВАТАН – ЯКЕ АЗ ДАСТОВАРДҲОИ МУҲИММИ ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Дар сафҳаи таърих сабт шудааст, ки яке аз масъалаҳои асосии дар Иҷлосияи таърихии XVI - уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасигардида, ба Ватан бозгардонидани фирориёни иҷбории тоҷик аз кишварҳои дуру наздик, хусусан Афғонистон, буд. Дар мақолаи мазкур кӯшиш кардам, ки ба ҳайси яке аз иштирокчиёни ҷараёни бозгардони фирориёни иҷбории тоҷик аз Кампи Саҳии Афғонистон соли 1993 дар ҳайати аввалин Гуруҳи кории Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, баъзе хотираҳои хешро ба риштаи таҳрир дарорам. Он солҳо, банда афсари мақомоти амнияти кишвар будам. Бо сабаби мушкилии вазъияти сиёси – низомии Тоҷикистон ва Афғонистон, носуботиву ноамниҳо дар ин кишварҳо, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷрои ин вазифа, яъне бозгардони фирориёни иҷбории тоҷикро аз Афғонистон ба зиммаи мақомоти амниятии ҷумҳурӣ, ки роҳбарии онро он солҳо Зухуров Сайдамир Зухурович ба уҳда доштанд, вогузор намуда буд.

Дар изҳороти аз 20 ноябри соли 1992 қабулкардаи Иҷлосияи мазкур, аз ҳамаи фирориёни иҷборӣ даъват гардид, ки ба ватан, деҳа ва маҳаллаи худ баргарданд. Дар ин Иҷлосияи таърихӣ, Раиси тозаинтиҳоби он - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар аввалин суҳанронии худ чунин қайд карда буданд: «Ба хоҳири истиқрори сулҳи пайдор ва бозгашти ҳамаи фирориён ба ватан ман тайёр ҳастам, ки ҷонамро қурбон созам».

Ба ақидаи банда, он замон на ҳар кас чунин масъулияти сангинро ба дӯш мегирифт. Чунки вазъияти дохилии кишвар бисёр муташанниҷ буд. Аз ҳама гӯшаю канор садои тире гулула мебаромад. Мамлакат дар ҳолати ҷанги шаҳрвандӣ қарор дошт. Ояндаи кишвар

номуайян буд. Абарқудратҳои ҷаҳониву минтақавӣ аз ин вазъият истифода карда, дар атрофи ҷумҳурии ҷавон «бозиҳо» - и худро оғоз бахшида буданд. То ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳи умумӣ ва ризоияти миллӣ, панҷ соли дигари ҷанги бародаркуш дар пеш буд.

Аз рӯи мантиқ, ба ватан баргардони фирориён танҳо баъд аз бастанӣ сулҳ бояд сурат гирад. Вале, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, танҳо дар фикри наҷот додани миллат буданд. Имрӯз, ҳама шоҳиди он ҳастем, ки бо дурандешии худ, он кас ба ваъдаи худ вафо карда, миллати тоҷикро аз вартаи нобудӣ наҷот доданд. Бинобар ин, ба ақидаи банда, ин яке аз дастовардҳои муҳимми даврони Истиқлолият ба шумор меравад.

Ба мақсади иҷрои супориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аввалин Гуруҳи кории шашнафара аз ҳисоби кормандони мақомоти амнияти кишвар Маҳкамов Фарҳод Ҳамробоевич – роҳбари гуруҳи корӣ, Айниев Абдусаттор ва муаллифи ин сатрҳо Сангинов Нарзулло, инчунин, намояндаи ҷамъияти «Пайванд» Бӯрихонов Баҳодур, кормандони телевизион ва радио, журналист Мустафоқулов Шералӣ ва оператор Ғайбуллоев Анвар, ташкил гардид.

Имрӯз дар қатори мо се нафар: роҳбари гуруҳ, чекист ва дипломати варзидаи тоҷик Маҳкамов Фарҳод Ҳамробоевич, Бӯрихонов Баҳодур ва Ғайбуллоев Анвар, ки бо сабаби беморӣ аз олам ҷашм пӯшиданд, намебошанд. Бигзор руҳи ҳарсеяшон ҳамеша шод бошаду қабрашон пурнур.

Назар ба маълумоти ҳамоно замон дар ихтиёрбудаи расмӣ ва ғайрирасмӣ, фирори шаҳрвандони тоҷик ба Афғонистон аз ҳама қисматҳои хатти сарҳадии байни кишварҳои ҳамон вучуддошта, яъне аз Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон сар карда то Шаҳритусу Қубодиён, сурат гирифт. Аз хатти марзии бо ноҳияҳои Қубодиён ва

Шахритус пайваста бошад, тоҷикон асосан ба вилоятҳои Қундуз ва Балх фирор карда буданд. Беш аз 30 ҳазори онҳо ба вилояти Балх гурехта, дар минтақаи ба ном Дашти морон (байни шаҳрҳои Мазори Шариф ва Хайратон) паноҳ ёфта буданд. Тавассути Комиссариати Созмони Милали Муттаҳид оид ба фирориён дар ин ҷо урдугоҳи калонтарин таъсис дода шуд, ки дар таърих бо номи Кампи Саҳӣ машҳур гардидааст.

Дар чорабиниҳои бозгардониҳои фирориёни иҷборӣ, махсусан хизмати роҳбари гуруҳ Маҳкамов Ф.Ҳ. арзандатар мебошад. Ин кас дар замони пайдории собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ муддати тӯлонӣ дар Сафоратхонаи Иттиҳоди Шӯравӣ дар Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, дар вазифаҳои мухталифи дипломатӣ, ифои вазифа намуда, тавонистанд раванди вазъияти сиёсӣ – низомии ин кишварро хуб омӯзанд ва онро дуруст арзёбӣ кунанд. Илова ба ин, бо мақомоти баландпояи афғонии он замон сари қудратбуда, инчунин, баъзе роҳбарони ҳизбу ҳаракатҳои ҷиҳодӣ аз қабили Аҳмадшоҳи Масъуд (Ҷамъияти Ислонии Афғонистон), Абдурашид Дӯстум (Ҷунбиши Ислонии Миллии Афғонистон) ва ғайра, робитаҳои хуби дӯстона доштанд.

Маҳорати баланди касбӣ ва дипломатӣ, дониши хуби забони дарӣ, таъриху ҷуғрофиёи Афғонистон ба Маҳкамов Ф. Ҳ. имконият меод, ки худро дар байни қишри гуногунманоҷи Афғонистон озодона ҳис кунанд. Маҳкамов Ф. Ҳ. баъд аз фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ охири соли 1991 аз сафари хизмати Афғонистон ба ватан баргашта, ба ҳайси роҳбари яке аз раёсатҳои калидии Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин гардиданд. Вазъияти мушкили ҷумҳуриамонро вобаста ба фирориёни тоҷик дарк намуда, пешниҳод карданд, ки барои баргардонидани онҳо аз Афғонистон аз ҳисоби кормандони амният, вазорату идораҳои

дахлдори дигар, Гуруҳи кории махсуси ҳукуматӣ таъсис дода шавад.

Дар он шароити вазнини сиёсӣ низомии Афғонистон ҳар шахс ҷуръат ё кӯшиш намекард, ки худро ба оташи ҷанг дар кишвари бегона партояду, фирориёнро ба ватан баргардонад. Аммо, Маҳкамов Ф.Ҳ. аз он одамҳои тарсу набуданд. Хамчун ватандӯсту ватанпарвари воқеӣ барои роҳбарии ин гуруҳро ба уҳда гирифтанд, розигии худро доданд.

Ба Гуруҳи корӣ ваколати ҳукуматӣ дода шуд ва 4 феввали соли 1993 он озими Афғонистон гардид. Худи ҳамон рӯз аз тариқи бандари Хайратони Ҷумҳурии Ёзбекистон, ворида шаҳри Мазори Шарифи вилояти Балх гардидем. Бояд ёдовар шавам, ки он замон мақомоти расмӣ ва қудратии Ҷумҳурии Ёзбекистон нисбати Гуруҳи корӣ муносибати хуб доштанд. Онҳо ин иқдоми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба баргардонидани фирориёни иҷбории тоҷик ҳамаҷониба дастгирӣ карда, барои аъзоёни Гуруҳи корӣ тамоми шароити лозимаро, муҳайё карданд. Аз ҷумла, хатти сарҳади Ёзбекистону Афғонистон дар минтақаи убури он аз тариқи Айритом (Ёзбекистон) - Хайратон (Афғонистон) барои Гуруҳи корӣ бемаҳдуд боз буд. Ин имконият меод, ки оид ба раванди вазъият дар Кампи Саҳӣ, дархосту талаботи фирориён ба роҳбарияти Ҷумҳурии Тоҷикистон оҷилан иттилооти дахлдор расонида шавад.

Он солҳо вилояти Балхи Афғонистон зери нуфузи Ҷунбиши Миллии Исломии Афғонистон таҳти саркардагии генерал Абдурашид Дӯстум қарор дошт. Ҳукумати марказии Афғонистонро бошад Президент Бурҳониддин Раббонӣ – асосгузори Ҷамъияти Исломии Афғонистон, идора мекард. Ҳайати мо дар меҳмонхонаи шахсии тоҷири шинохтаи афғон Расули Барот, ки яке аз дӯстони Маҳкамов Ф. Ҳ. буд, ҷой гирифт. Бехатарии Гуруҳи корӣ дар

меҳмонхонаи мазкур аз тарафи неруҳои амниятии Ҷунбиши Миллии Исломии Афғонистон, гирифта мешуд.

Хотирнишон бояд кард, ки ин ташрифи дуҷуми банда ба шаҳри Мазори – Шарифи вилояти Балхи Афғонистон ба ҳисоб мерафт. Аввалин маротиба баъд аз хатми шӯбаи забони форсии факултаи шарқшиносии Донишгоҳи Давлатии Тоҷикистон ба номи В.И.Ленин, тайи солҳои 1975 – 1978 ба ҳайси тарҷумони забони дарӣ, дар корхонаи истеҳсоли нуриҳои минералӣ ва барқи шаҳри Мазори – Шариф, ки бо номи «Фабрикаи куду барқ» ёд мешуд, кор карда будам.

Дар ин муддат шаҳри Мазори - Шариф ҳеҷ тағйир наёфта буд. Кӯчаву хиёбон, манзилҳои истиқоматии кӯҳна, мағозаву дуконҳои бешумор, рангу намуди худро тамоман дигар накарда буданд. Мисли собиқ аз чор тараф мусиқии ҳиндӣ, оҳангҳои Аҳмад Зоҳир, Гугуш ва ғайра садо медоданд. Дар баробари мошинҳои гуногунтама, роҳи мошингард пури аробакашҳо буд. Доимо садои сигнали мошинҳо баланд буд, то ки мардум ва аробакашҳоро аз сари роҳи худ дур кунанд.

Ягона навигарии чашмас - ин зиёд шудани шумораи аҳоли, аз ҷумла, аз ҳисоби фирориёни тоҷик буд. 18 сол қабл ҳамагӣ даҳ ё бист нафар шаҳрванди тоҷик дар корхонаҳои мухталифи саноатии вилоятҳои шимолии Афғонистон (Балх, Шибирғон, Қундуз ва ғайра), ки аз тарафи Иттиҳоди Шӯравии собиқ сохта мешуд, ба ҳайси тарҷумони забонҳои форсӣ – дарӣ, кору иқомат доштанд. Соли 1993 бошад, ба аҳолии ҳамонвақтаи вилояти Балх боз зиёда аз 30 ҳазор фирории иҷбории тоҷик илова гардид. Онҳо дар ҳар қадами шаҳри Мазори Шариф – бозор, дӯкон ва хиёбонҳо ба чашм меҳӯрданд.

Раванди вазъияти дохилии Афғонистон он замон, хеле мураккабу муташанниҷ арзёбӣ мешуд. Соли 1992, яъне баъд аз се соли хуруҷи артиши Иттиҳоди Шӯравии собиқ, ба ҳукмронии Президенти

Афғонистон - доктор Начибулло хотима дода шуд. Давлатро ҳизбу ҳаракатҳои ба ном «панҷгона» ва «ҳафтгона» - и муҷоҳидон, ба даст гирифтанд. Тибқи тафохуми байни онҳо суратгирифта, роҳбарони ҳизбу ҳаракатҳои номбурда ҳукумати муваққатии интиқолии Афғонистонро ташкил дода, ба навбат ба он роҳбарӣ мекарданд. Соли 1993 ба давраи ҳукмронии Бурҳониддин Раббонӣ ба ҳайси Раиси Ҷумҳури Афғонистон, Гулбиддини Ҳикмаёр – Сарвазири Афғонистон ва Аҳмадшоҳи Масъуд – вазири мудофиаи Афғонистон, рост омад.

Бурҳониддин Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд, ҳамчун саркардагони тоҷикони Афғонистон, нисбати сарнавишти фирориёни иҷбории тоҷик, бетафовут набуданд. Онҳо ҷонибдор буданд, ки тамоми фирориён дубора ба Ҷумҳурии Тоҷикистон баргардонида шаванд. Бо дастури онҳо генерал Муъмин қумондони дивизияи 70 – уми «Ҷамъияти Исломии Афғонистон», ки дар шаҳри Хайратони вилояти Балх истиқрор дошт, ҳамчун мутасаддии баргашти фирориёни Кампи Саҳӣ таъин гардида буд. Ба ин мақсад Гуруҳи корӣ тамоми чорабиниҳои дахлдорро бо ӯ ва Абдурашид Дӯстум ҳамоҳанг мекард. Назар ба нақли фирориёни тоҷик, ҳангоми убур аз хати сарҳад, дар қаламрави Афғонистон яке аз аввалин шахсони онҳоро пешвозгирифта ин маҳз генерал Муъмин буд. То замони интиқоли онҳо ба Кампи Саҳӣ сарбозон ва афсарони ӯ амнияти фирориёнро дар минтақаи марзӣ гирифта буданд.

Як рӯз баъд аз расидан ба Мазори Шариф, Гуруҳи корӣ кӯшиш кард, ки бо муҷоҳирон дар Кампи Саҳи вохӯрӣ гузаронад. Аммо, роҳбарияти урдугоҳ, ки ба он сардорони хоҷагиҳои деҳконӣ ва қавмҳо шомил буданд, аз ин вохӯрӣ даст кашиданд. Танҳо баъд аз миёнҷигарии намояндагии Комиссариати Созмони Милали Муттаҳид оид ба гурезагон вохӯрии якуми Гуруҳи корӣ бо роҳбарияти Кампи Саҳи дар қароргоҳи ин Комиссариат баргузор

шуд. Вохӯрӣ вазнин гузашт. Роҳбарияти фирориён хеле эҳсосотӣ буда, ҳукуматро дар ҳама кор айбдор медонистанд. Вале, ба сардори Гуруҳи корӣ Маҳкамов Фарҳод Ҳамробоевич муяссар гардид, ки бо лаҳни орому фасеҳ мавқеи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳифз намояд. Ба онҳо фаҳмонида шуд, ки фирориёни Кампи Саҳӣ қисми чудонашавандаи аҳолии Тоҷикистон мебошанд ва ба Ватан ҳатман баргардонида мешаванд. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин хусус хеле қатъӣ мебошад. Баъд аз ин вохӯрӣ ба Гуруҳи корӣ иҷозат дода шуд, ки ба Кампи Саҳӣ ташриф оварда аз наздик аз вазъияти будубоши фирориён шинос шавад.

Дар навбати худ, лидерони муҳолифин он замон дар шаҳрҳои Қундузу Толиқон иқомат мекарданд ва ҳукумати интиқолии худро бо номи Иттиҳоди нерӯҳои оппозитсияи тоҷик (ИНОТ) ташкил дода буданд. Ҷангиёни онҳо бошад, дар манотиқи наздисарҳадии Афғонистон ҷойгир шуда, ба ҷумҳурӣ таҳдид мекарданд. Эмиссарони онҳо ба урдугоҳҳои фирориён, аз ҷумла Кампи Саҳӣ сафар карда, ташвиқоти зиддиҳукумати худро пиёда мекарданд. Ҳамин тариқ бошандагони Кампи Саҳӣ зери таблиғоти, аз як тараф, Гуруҳи корӣ, аз тарафи дигар, муҳолифин қарор доштанд.

Ба ин сабаб, рӯзҳои аввал фирориёни тоҷик аз ҳайати Гуруҳи корӣ ҳаросида, кӯшиш мекарданд, ки дар тамос набошанд. Аммо ба тадриҷ ин фосила аз байн бурда шуд. Аксарияти онҳо, ки баҳри ҳифзи худ ва наздиконашон аз ватан фирор карда буданд, бо таассуф зиндагии хушу хуррами замони пешро ёдоварӣ мекарданд. Бо итминони комил изҳор медоштанд, ки чунин вазъият дуру дароз давом нахоҳад кард ва дар ватани азизашон сулҳу амният барқарор мешавад, онҳо дубора ба хонаҳояшон бармегарданд. Аз нигоҳи таъминоти озуқаворӣ фирориён ягон танқисӣ надоштанд. Комиссариати Созмони Милали Муттаҳид оид ба гурезагон,

ҳамаҷониба онҳоро бо маводи ғизоӣ таъмин мекард. Кор то ҷое расида буд, ки барои гирифтани миқдори зиёдтари маводи қумакӣ аз Комиссариати номбурда, фирориён шумораи оилашонро аз ҳисоби наздикон ё хешу табори дар ватанмонда, зиёдтар нишон медоданд. Чунин ҳолат имконият наметод, ки миқдори аниқии фирориён дар урдугоҳи Кампи Саҳӣ муайян карда шавад. Бинобар ин, дар ҳисоботи омӯрӣ рақамҳои мухталиф оварда шудааст. Бо ин роҳ онҳо қисми дарқории маводи ғизоӣ – орд, равшан, биринҷ ва ғайраро барои истеъмоли рӯзмаррашон монда, зиёдатиашро ба бозори Мазори Шариф бурда мефурӯхтанду ба ивазаш асъори хориҷӣ ё сиккаҳои тиллоӣ пасандоз мекарданд.

Вале, ҳолати будубоши онҳо хеле сангин буд. Аз гармиву сардӣ онҳоро фақат заминканҳои бо хаймаҳои кабуд бомӯшшуда ҳифозат мекард. Бо мурури замон як қисми фирориёни Кампи Саҳӣ барои иқомати худ хонаҳои гилин сохтанд.

Мушоҳидаҳои баъдӣ, инчунин, вохӯриҳои зиёди Гуруҳи корӣ бо фирориён нишон дод, ки аксарияти онҳо ба кашмакашҳои сиёсӣ умуман даст надоштаанд. Ба хотири ҳифзи ҷони худ иҷборӣ ватанро тарк кардаанду азоби беватаниро мекашанд. Аз ин лиҳоз, ҳозир буданд ба хонаҳои худ баргарданд.

Қисме аз гурезагон мошинҳои сабукрави шахсиашон, инчунин трактору тележкаҳои хоҷагиҳои деҳқониро ба он тарафи марз гузаронида буданд. Бо ин мошинҳои рақамҳои давлатии тоҷикии ба вилояти Хатлон тааллуқдошта, ки серияҳои ХТА, ХТБ доштанд, дар қаламрави вилояти Балх гаштугузор мекарданд. Бо дидани онҳо баъзан эҳсос мекардам, ки гӯё дар вилояти Хатлон мебошам. Барои ба қаламрави Афғонистон интиқол додани воситаҳои нақлиёти шахсӣ ва давлатӣ, фирориён аз амадҳои аз симҷӯбҳои барқӣ сохташуда, истифода карданд. Ба ин сабаб, он замон дар саросари қишлоқҳои наздисарҳадии вилоят, ягон симҷӯби барқӣ намонда буд.

Илова ба ин қочоқчиёни афғон бо амаду қаиқҳои хурдашон дар ивази пули нақд, мошину соҳибонашонро интиқол медоданд. Вале, на ба ҳама муяссар гардид, ки мошинҳояшонро ба он тарафи марз гузаронанд. Аксарияти фирориён нақлиёти худро дар хатти сарҳад партофта рафта буданд. Он замон хати марзии убуркардаи фирориён дар ҳудуди застаҳои 4 ва 5 ноҳияи Қубодиён, ба қабристони мошинҳо табдил ёфта буд. Дидани он манзара хеле риққатангез буд.

Ҳамзамон, зимни вохӯриҳо аз тарафи фирориён шарту талаботи зиёд вобаста ба масъалаҳои авфи умум, таъмини амнияти баргаштагон, барқарор кардани хонаву ҳавлиҳои сӯзонидашуда ва ғайра, гузошта мешуд. Ҳамаи хостаҳои фирориён сари вақт ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон расонида мешуд.

Меҳмонхонаи ба номи Расули Бароти Мазори Шариф - маҳалли иқомати ҳайати Гуруҳи корӣ, ҳамарӯза аз субҳ то шом бо қабули онҳо машғул буд. Ба тадриҷ эътимоди мардум нисбати Гуруҳи корӣ, махсусан баъд аз бароварда шудани аксарияти хостаҳои онҳо аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, зиёд шуд. Чорабиниҳои тарғиботиву ташвиқотии Гуруҳи корӣ натиҷаи хуб медоданд. Хоҳишмандон барои бозгаштан ба Ватан рӯз ба рӯз зиёд мешуданд.

Дар яке аз нишастҳо фирориён пешниҳод карданд, ки аз ҳисоби сардорони қавмҳои ноҳияҳои Қубодиёну Шаҳритус гуруҳи 10 – 15 нафара ташкил гардад, то онҳо пешакӣ рафта аз вазъияти ноҳияҳояшон аҳвол бигиранд. Баъд аз мувофиқа бо марказ, охириҳои марти соли 1993 ин гуруҳ тавассути чархболи неруи ҳавоии Ҷунбиши Миллии Исломии Афғонистон аз Мазори Шариф ба Шерхон бандар интиқол дода шуд. Дар хатти сарҳади давлатӣ онҳоро намояндагони Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Абдулмаҷид Достиев ва қумондони умумии fronti халқӣ Сангак Сафаров пешвоз гирифтанд. Сардорони хоҷагиву қавмҳо аз

вазъи хонаҳояшон шинос шуданд. Намояндагони Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаи таъмини амнияти фирориён замонатҳо доданд.

Баъд аз бозгашт ба Кампи Саҳӣ сардорони қавму хоҷагиҳо мардумро барои рафтан ба Ватан омода карданд. Чунин ҳолат шумораи хоҳишмандонро дучанд кард. Гуруҳи корӣ дар мувофиқа бо Комиссариати Созмони Милали Муттаҳид оид ба кор бо фирориён, оғози бозгардони фирориёнро ба моҳи апрели соли 1993 ба нақша гирифт. Аммо, хабари кушта шудани қумондонҳои fronti халқи Сангак Сафаров ва Файзали Саидов, якбора ба руҳияи фирориён таъсири манфӣ расонид. Онҳо вазъиятро дар кишвар ноамн эҳсос карда, баргаштро ба муҳлати дертар монданд. Дар чунин шароит Гуруҳи корӣ, маҷбур шуд, ки корҳои фаҳмондадиҳиро дар байни онҳо, ба нафъи ҳукумат, тақвият бахшад.

Ба ин мақсад, моҳи апрели ҳамон сол дар шаҳри Хайратон воҳӯрии роҳбарони қавму хоҷагиҳои Кампи Саҳӣ бо ҳайати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид. Дар ин ҳайат вакили мардумӣ, раиси Кумитаи қонунгузори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳмонкул Атоев, муовини вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Муҳиддин Мардонов шомил буданд. Дар рафти воҳӯрӣ намояндагони ҳайати ҳукуматӣ ба тамоми саволҳои фирориён оид ба барқароркунии манзилҳои сӯхта, таъмин бо ҷои кор ва замин, масъалаҳои таъмини амнияти онҳо ва ғайра, ҷавобҳои қаноатбахш доданд. Ин воҳӯрӣ ба рӯҳияи фирориён таъсири мусбат расонид. Онҳо фаҳмиданд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи ба ватан овардани онҳоро ҷиддӣ гирифтааст.

Вале, баъд аз чанде дар Кампи Саҳӣ овозаҳое паҳн гардиданд, ки дар Тоҷикистон депутатҳои Шӯрои Олӣ, раисони хоҷагиҳои калонтарини Қубодиёну Шаҳритус Талбак Садриддинов ва Аҳлиддин

Афғонов кушта шудаанд. Ҳайати Гуруҳи корӣ талош кард, ки дурӯғ будани ин овозаҳоро фаҳмонад. Вале, мардум боварӣ надошт ва аз Гуруҳи корӣ талаб карданд, ки агар зинда бошанд онҳоро ба Кампи Саҳӣ биёранд. Роҳбари Гуруҳи корӣ Маҳкамов Ф.Ҳ. тасмим гирифт, ки депутатҳои номбурдаро ба Кампи Саҳӣ оварда, беасос будани овозаҳоро исбот намояд. Иҷрои супориши овардани раисон ба А. Айниев ва банда вогузор карда шуд.

Ҳар ду раис он вақт дар Душанбе зиндагӣ мекарданд. Рӯзи муайян кардашуда онҳоро бо мошини хизмати ба Гуруҳи корӣ вобасташуда, ба Мазори Шариф овардем. Вохӯрии раисон бо фирориён дар варзишгоҳи Кампи Саҳӣ, ки аз тарафи худи онҳо бунёд гардида буд, баргузор шуд. Онҳо ба мардуми худ муроҷиат карда, ҳамаро барои бозгашт ба Ватан даъват карданд. Бошандагони Кампи Саҳӣ боварӣ надоштанд, ки раисон зиндаанду ба дидори онҳо меоянд. Ин вохӯрӣ ҳамашонро ҳаяҷонӣ сохт.

Сафари Талбак Садриддинов ва Аҳлиддин Афғонов ба маъракаи бозгардонии фирориён як такони иловагии мусбат бахшид. Шумораи мерафтагӣҳо дубора рӯ ба афзоиш ниҳод. 22 майи соли 1992, рӯзи оғози баргашти фирориён эълон карда шуд.

Рӯзи муайянгардида аввалин қатора шомили беш аз ҳазор фирории иҷборӣ аз тариқи бандари Хайратон ба вилояти Хатлон раҳсипор гардид. Дар тамоми масири ҳаракати қатораҳо аз Хайратон то Шаҳритус амнияти фирориён гирифта шуд. Ба ин мақсад даҳҳо кормандони мақомоти амнияти кишвар бо сардории Назаров Ашур Утаевич (собикадори амният), сафарбар гардида буданд. Фирориён аз Кампи Саҳӣ бо мошинҳо ба истгоҳи роҳи оҳани Хайратон интиқол ёфта, аз он ҷо мустақиман ба вагонҳо сафор карда мешуданд. Дар навбати худ ҷониби Ҷумҳурии Ёзбекистон барои фирориён шароити осони гумрукӣ ва сарҳадиро

ҷорӣ карда буд. Қатораҳо бе кадом мамониат хати марзро мегузаштанд.

Оид ба рафти чараёни ба ватан бозгардони фирориёни иҷборӣ журналисти ботаҷриба Шералӣ Мустафоқулов якчанд барномаҳои телевизионӣ, мақолаҳо таҳия карда, дастрасӣ мардум ва ҷаҳониён гардонидааст. ӯ нахустин журналисте мебошад, ки ба ноамниҳо нигоҳ накарда нотарсона филми мустанади таърихиро аз вазъияти Кампи Саҳӣ, фаъолияти Гуруҳи корӣ оид ба бозгардони фирориёни иҷборӣ, наворбардорӣ кардааст. Филми мазкур ҳамасола дар арафаи ҷашни Ваҳдати миллӣ нишон дода мешавад. Дар асоси он чанд филми мустанади дигар низ таҳия гардидааст. Илова ба ин бо ташаббуси ӯ, дар радиои тоҷик барномаи «Ҳоки Ватан аз тахти Сулаймон беҳтар», ки аз хостаҳои фирориён мебаромад, коркард гардид. Баъд аз ин ба номи ин барнома ҳамарӯза ба ихтиёри Гуруҳи корӣ дахҳо нома аз фирориёни Кампи Саҳӣ мерасид. Ҳамаи онҳо ҷамъоварӣ гардида, ба Душанбе ба идораи барномаи мазкур ирсол мешуданд.

Ғайр аз ин, Шералӣ Мустафоқулов як силсила мусоҳибаҳои телевизионӣ бо гурезагони ба Ватан баргашта, вазъи зиндагии онҳо ва ғайра, ба навор гирифта, аз тариқи телевизион пахш кардааст. То имрӯз, ӯ аз ҳаёти фирориёни тоҷики соли 1993 аз Кампи Саҳӣ ба ватанбаргашта бохабар аст. Ҳамасола дар арафаи Рӯзи ваҳдати миллӣ дар бораи онҳо мақолаву барномаҳои телевизионӣ омода мекунад.

Бо талаби фирориёни тоҷик дар Кампи Саҳӣ чанд баландгӯякҳо насб карда шуданд, ки аз тариқи онҳо ҳама ин барномаро мешуниданд. Бо шунидани он ҳисси ватанпарварӣ ва майли ба ватан баргаштан фирориён дубора бедор мешуд. Ҳамин тариқ алоқаи фирориён бо Ватан барқарор гардид. Ба ғайр аз ин, дар байни фирориёни тоҷик маводи зиёди таблиғотӣ, ки аз тарафи ҷамъияти

тоҷикони ҷаҳон «Пайванд» дар шакли лавҳаву плакатҳо зери шиори «Мо барои васл кардан омадем» таҳия гардида буд, паҳн карда шуд. Ин мавод низ, дар баргашти фирориён ба ватан, нақши мусбатро дошт.

Моҳи март соли 1993 журналисти варзидаи тоҷик Умед Бобохонов, ки он вақт рӯзноманигори «Комсомольская правда» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон буд, яқоя бо рӯзноманигори дигари шинохтаи рус Игорь Ротар аз «Независимая газета» ба Мазори Шариф сафари хизматӣ доштанд. Муддати ду ё се ҳафта дар меҳмонхонаи Расули Барот ҳамроҳи мо иқомат доштанд ва аз зиндагии фирориёни тоҷик аз наздик шинос шуда, хабарҳои зиёд ба чоп расонидаанд.

Даргириҳои рӯйдода, дурӣ аз Ватан ба руҳияи баъзе фирориён, хусусан ҷавонон таъсири манфӣ расонида буд. Дар байни онҳо ҷавононе буданд, ки кӯшишҳои зӯровариро ба ҳайати Гурӯҳи корӣ карданӣ буданд. Дертар маълум гардид, ки ин ҷавононро собиқ қумандони саҳроӣ Алӣ Ҳалимов бошандаи ноҳияи Шаҳритус, роҳбарӣ мекардааст. Қумандон Алӣ Ҳалимов ҳайати Гурӯҳи кориро умуман эътироф накард ва аз аввал аз мавқеи ҷангиёнаи худаш даст накашид ва ба бозгашти фирориён ба Ватан муҳолифат мекард. Чунончи, рӯзи 22 майи соли 1993 рӯзи аввали бозгардони фирориён, қумандон Алӣ Ҳалимов ва ҷангиёнаш бо кӯмаки сарбозони пости низомии Ҳаракати Исломии Афғонистон, пеши роҳи мошинҳои фирориёнро дар масири Кампи Сахи - Хайратон гирифтани шуд. Бо кӯмаки нерӯҳои амниятии Ҷунбиши Миллии Исломии Афғонистон, гуруҳи Алӣ Ҳалимов безарар гардонида шуд ва якумин қорвони мошинҳо ба Хайратон ва сипас ба Тоҷикистон раҳсипор гардид.

Бархӯрди роҳбарон ва мардуми оддии афғон нисбати шаҳрвандони тоҷик бисёр самимӣ буд. Онҳо кӯшиш мекарданд, ки ҳаматарафа ба тоҷикон кӯмак намоянд. Дар ин байн Гуруҳи корӣ бо

лашкаркашони тоҷиктабори афғон ба монанди генерал Муъмин – фармондеҳи дивизияи 70 – уми Ҷамъияти Исломии Афғонистон, генерал Абдурашид Дӯстум – роҳбари Ҷунбиши Миллии Исломии Афғонистон, генерал Мир Алам – фармондеҳи неруҳои ҳавоии Ҷунбиши Миллии Исломии Афғонистон ва ғайра, воҳӯриҳои зиёде дошт. Дар ин воҳӯриҳо онҳо аз иқдоми Гуруҳи корӣ оид ба бозгардони фирориён ҳаматарафа дастгирӣ карда, кӯмаки беғаразонаи худро пешниҳод мекарданд.

Шодравон Бабрак Кормал - Президенти собиқи Афғонистон, ки гирифтани визаи хуруҷии Россияро интизорӣ мекашид, дар ҳамсоғии Гуруҳи корӣ дар хонаи алоҳида зиндагӣ мекард. Эшон дар ҳар сӯҳбат бо мо исрор мекарданд, ки фирориёни тоҷик ҳатмӣ ба ватан баргардонида шаванд. Ба қавли президенти собиқи Афғонистон дар кутоҳтарин вақту замон, вазъияти сиёсӣ - низомии Афғонистон ва хусусан вилоятҳои шимолии он, буғранҷтар мегардад. Бинобар ин, аз роҳбари гуруҳ хоҳиш мекарданд, ки ҳарчӣ зудтар масъалаи баргашти фирориёнро бо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳал кунад. Пешгӯии эшон амалӣ шуд. Се сол баъд, яъне соли 1996 ба сахнаи сиёсии Афғонистон ҳаракати Толибон баромаданд. Худи ҳамон сол толибон ба шимоли Афғонистон ҳамла карда, онро пурра зери иттиҳоди худ дароварданд. Вале, он вақт аксарияти фирориёни Кампи Сахӣ, аллакай ба ватан баргашта буданд.

Дӯстони тоҷиктабори афғониамон, аз ҷумла командири неруҳои ҳавоии Ҷунбиши Миллии Исломии Афғонистон генерали авиатсия Миралам, генерали амният Гулом Сахӣ, подполковники дар истеъфобуда Қувваҳои Мусаллаҳ Афғонистон Начибулло Баён ва ғайра, ба Гуруҳи корӣ кӯмаки ҳамаҷониба мерасониданд. Дӯстони тоҷири афғониамон Ҳочи Абдурауф, Муҳаммад Карим, Вазир

Муҳаммад дар ширкатҳои тиҷоратиашон дахҳо фирориёни тоҷикро шомил карда, ризқу рӯзиашонро меоданд.

Консулгари генералии Федератсияи Россия дар Мазори Шариф низ, хизматҳои бисёр карда, саҳми муҳабати худро дар ин маъракаи гузошта буд. Махсусан кӯшишҳои ба харҷдодаи Консули генералӣ Михайлов А.И. ва муовини ӯ Чикуннов А. қобили қадрдонист. Ин дипломатҳои варзидаи рус ба ҳаёти Гуруҳи корӣ дар иҷрои вазифаи бардӯшдошта кӯмаки ҳамаҷонибаи самимии худро расониданд. Якчанд вохуриҳои ҳаёти Гуруҳи корӣ бо роҳбарони Кампи Саҳӣ бо миёнҷигарии дипломатҳои мазкур гузаронида шуданд. Онҳо дар суҳбату вохуриҳо фирориёни тоҷикро барои ба ватан баргаштан тарғиб мекарданд.

Ҳангоми муташанниҷ гардидани вазъи сиёсии вилояти Балх, ки ба амнияти будубоши Гуруҳи корӣ дар Мазори Шариф таҳдид мекард, Консули генералӣ Михайлов А.И. дар яке аз хонаҳои иқоматии ин намояндагӣ дар шаҳри Хайратон, ҳаёти Гуруҳи кориро ҷойгир намуд. Масофа байни Хайратон ва Кампи Саҳӣ ба масофаи Мазори – Шариф ва Кампи Саҳӣ баробар буд. Минбаъд гуруҳи корӣ аз шаҳри Хайратон истода тамоми маъракаи баргашти фирориёни тоҷикро ба ватан роҳандозӣ намуд.

Маҳз мутобиқи дархости Михайлов А. И. Ҳукумати Федератсияи Россия бо қарори алоҳидаи худ ба фирориёни иҷбории тоҷик 10 тонна кӯмаки беғаразонаи башардӯстона расонид.

То охири соли 1993 аз Кампи Саҳӣ аз рӯи омили тартибдода Комиссариати Созмони Милали Муттаҳида оид ба кор бо фирориён дар ҳудуди беш аз 20000 фирории тоҷик ба Ватан баргардонида шуд, ки ин як муваффақияти Гуруҳи кории аввалин ба ҳисоб меравад. Барои тезонидани ин маъракаи дар давоми ҳафта се маротиба қатораҳо бо кашонидани фирориён машғул буданд.

Хулоса дар давоми кори яксолаи худ Гурӯҳи кории аввалини ҳукуматӣ ба мушкилиҳо нигоҳ накарда, аз уҳдаи вазифаи ба зимма гузошташуда баромада, аксарияти фирориёни иҷбориро ба Тоҷикистон баргардонид. Гурӯҳҳои кории баъдӣ то солҳои 1996 – 1997, яъне замони зери тасарруфи толибон қарор гирифтани шимоли Афғонистон, бозгардонии фирориёнро идома доданд.

Дар охир ҳаминро гуфтани ҳастам, ки бигзор халқи тоҷик дигар бора ба чунин мусибат дучор нагардад, дар ғарибӣ сарсонӣ овора, зери хаймаву заминканҳо набошад ва дар пайи таъмини суботу амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол ҳақд намояд.

**Сангинов Н.Н., н. и. с., мудири шуъбаи
Осиёи Марказии Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва
Аврупои АМИТ.**